

მთავარი რედაქტორი – ნიკოლოზ ანთიძე

სარედაქციო კოლეგია:

დავით ლომიტაშვილი, კონსტანტინე ფიცხელაური,
ნიკოლოზ თუშაბრამიშვილი, ზურაბ გიორგაძე,
ნიკოლოზ მურღულია, თამარ ნინიაშვილი

პროექტისა და ტექსტის ავტორი – მაია ჩოლოყაშვილი

სამეცნიერო ტექსტის ავტორი – ნინო კუპრაძე

კორექტორი – ქეთევან ქამუშაძე, თეა ქაშაკაშვილი

ინგლისურად თარგმნა ნინო გაბუნია

დაკაბადონება – ნიკოლოზ ბაგრატიონი

Editor-in-chief – Nikoloz Antidze

Editorial Board:

David Lomitashvili, Konstantine Pitskhelauri, Nikoloz Tushabramishvili,
Zurab Giorgadze, Nikoloz Murghulia, Tamar Niniashvili

Project and text author – Maya Cholokashvili

The authors of the scientific text – Nino Kupradze

English translation by Nino Gabunia

Proofreader – Ketevan Kamushadze, Tea Kashakashvili

Typesetter – Nikoloz Bagrationi

ISBN 978-9941-8-2370-1

თბილისი 2020

საქართველოს კულტურული
მემკვიდრეობის დაცვის
ეროვნული სააგენტო

NATIONAL AGENCY FOR
CULTURAL HERITAGE
PRESERVATION OF GEORGIA

სახალწლო აჩქოღენდი
ანუ სანამ თოვლის პაპები და
სანჯა კლასები ვახნდებოდნენ

ახალი წელი! ახალი ოცნებები! ახალი სიხარული!
 რამდენი ახალი იმედი იწყება ახალი წლიდან!
 რამდენ ნაირფერად მოკაშვან ნაპვის ხესთან რამდენი
 ჩაფიქრებული სურვილი თუნდა დაიმასხოვრონ
 თოვლის ჰალებმა თუ სანტა-კლასებსმა?!

თუმცა!

შენს სურვილებს ისინი განსაკუთრებულად
 ელოდებიან, იმისთვის, რომ სწრაფად ავისრულონ!

რატომ?

იმიტომ, რომ უკვე იმდენი რამ ისწავლე
 „არქეოლოგიდან“ ერთად, იმდენ ინტერაქტიულ
 შეკითხვას გაეცე სწორი ჰასუსი, რომ თოვლის
 ჰალებისა და სანტა-კლასების საგანგებო
 ყურადღება დაიმსახურო. შენ ხომ გადალახე
 ქვის ხანა, ენოლითის ეპოქა, ბრინჯაოს ერა,
 ისიც კი იცი, თუ როგორ შეცვალა კაცობრიობა
 რკინის აღმოჩენამ და როგორ განვლო ეველა
 ეს ჰეროიდი ჩვენმა სამშობლომ, ანტიკური
 სამყაროთი ადრეთოვანდი და შუა საუკუნეების
 რაინდებსაც დაუმეგობრდი... რადგან
 უკვე მესამე ახალ წელიწადს ხელები „არქეოლოგიდან“
 ერთად! ამიტომ, ამ შობა-ახალწელს
 დამსახურებული დასვენება, ფერად-ფერადი
 ზეიშები და საუკეთესო საჩუქრები გელოდება!
 „არქეოლოგიდან“ მოვიმზადა სიტუაციები:
 საახალწლო ნაპვის ხესთან გიწვევს!

ჩვენ ვიცით, რომ შენ ამ ახალ წელიწადს განსაკუთრებულად გაინტერესებს რა უძველეს მისტერიას ინახავს ნაძვის ხესთან ჩაფიქრებული სურვილები? როდის გაჩნდა ჰირველი ნაძვის ხე? რომელი ხე იყო ნაძვის ხის წინაპარი? როგორ შემოდიოდა ჩვენში კალანდის ჩიჩილაკები? როდის და რისგან იქცა ახალი წელი დღესასწაულად? ხომ არ უნდა ვეძებოთ დღევანდელი ზეიმების დასაბამი უძველეს რიტუალებში?

მამ ასე, ჩვენი საბავშვო „არქეოლოგიის“ გმირები არიან 8 წლის ლიზი ჩოლოყაშვილი და 9 წლის ნიკოლოზ ჩალაძე. გაჰყევი მათ და თვითონ სანტა-კლასის სამშობლოდან, ზღაპრული ლაქლანდიდან გაგიწევთ მეგობრობას ჩვენი 7 წლის თანამემამულე ლუკა გულბანი, რომელიც დიდი ხანია „არქეოლოგიდან“ მეგობრობს და ფინეთის ბურთებსში თავისი მზიანი სამშობლოს წარსულს სწავლობს.

მამ ასე, ისინი არქეოლოგ ნინო კუჭრამეს ნაძვის ხის ძირში მოციმციმე საჩუქრებისკენ მიჰყავს, მაგრამ მანამდე... ყველა ერთად სიცოცხლის ხის სათავეებთან ვჩერდებით!

შეჩრდი შენც, გაიგე, ისწავლე, შეიმეცნე და, რაც მთავარია, გაიარე

გზა, რომელიც
რიტუალებიდან
დღესასწაულებამდე
გაიმეტა საქართველოსთვის
უფალმა!

A large, decorated Christmas tree with a yellow star on top, surrounded by several wrapped gifts in green, blue, red, and gold. The tree is covered in white garlands, red and gold ornaments, and blue and gold baubles. The gifts are wrapped in various colors and tied with red and gold ribbons.

A festive illustration of a roasted turkey on a platter, surrounded by pine branches, red berries, and a tall red candle. A rolled-up scroll with a red ribbon is in the foreground.

როდის და რაჭომ მორთეს
პირველად ნამკის ხე?

ერთ-ერთი ლამაზი
ლეგენდის მიხედვით,
როდესაც იესო
დაბადებულა, მისთვის
ყველა ხეს ბღვენი

მიუერთმევია: ბღის ხეს – ბაღი,
ვანულის ხეს – ვანლი და ა.შ.
მხოლოდ ნაბვი იდგა ჩუმად და
ტიროდა. ის ვერ ბედავდა ჩვილთან
მიკარებას, რადგან ეშინოდა არ
დაეკაწრა ასაღშობილი უფალი.
ამბობენ, იესოს არ წყენია ის, რომ
ნაბვმა არაფერი მიუძღვნა, ჰირიქით,
დაუფასა ზრუნვა და დარცხვენილი ხე ტკბილეულითა და სათამაშოებით შეამკოო.

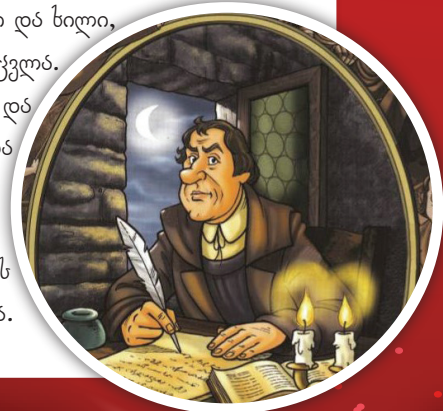
აი, ამიტომაც ვრთავთ ნაბვის ხეებს შობის აღსანიშნავად!

თუმცა, სხვა გადმოცემა იმასაც ამბობს, რომ შობის წინა დღეებში ფიქრებით დაღლილი მარტინ ლუთერი
დათოვლილ ნაბენარში მიდიოდა, ამ დროს თოვლს მთვარის შუქი ეცემოდა და ისე ბრწყინავდა, როგორც
მოლივლივე ზღვა მზის ჩასვლისას... თურმე, მარტინ ლუთერი იმდენად აღაფრთოვანა ჰეიმანის მშვენიერებამ,
რომ გადაწყვიტა ეს სილამაზე როგორმე საკუთარ ბინაში შეეტანა, ამიტომ შობის ღამეს მაგიდაზე წიფლის ხის
ტოტებით დაწნული თაიგული დადგა და სანთლებით მოართო. სულ მალე, გერმანიის ყველა ოჯახის მაგიდაზე

ამგვარი „თაიგულები“ გაჩნდა. მერე მათ ხალხმა ბაფთები და ხილი დაუმატა.
მოგვიანებით, წიფელი ნაბვმა შეცვალა... შემდეგ ბაფთები და ხილი,
ბამბამ და მუსტაოსგან დამზადებულმა ფიგურებმა ჩანაცვლა.

უფრო მოგვიანებით, მანათობელი გირლანდები შეიქმნა და
ბოლოს კიბა და ფუმუფულა ნაბვის ხეებმა შუშისა და
ფაიფურის სათამაშოებიც უსაშველოდ მოიხდინეს.

ერთი სიტყვით, ევროპაში ნაბვის ხის ტრადიციის
გავრცელების ხანაა XVIII-XIX საუკუნეები ითვლება.

და საქართველოში?

ქართველებს არც ახალი წელი გვაქვს ერთი და არც ნაბვის ხე! შრომაც ბევრი ვიცით და მოლხენაც ძალიან გვიყვარს. ანუ, გვაქვს ახალი წელიც და მამა-პაპისეული კალანდაც! გაჩნდა ამ დედამიწაზე ნაბვის ხე და, ცხადია, ჩვენც სიხარულით მივიღეთ, მაგრამ ჩვენი კალანდა და ჩიჩილაკები არ დაგვივიწყებია. დიას, ახალ წელსაც სიამოვნებით ვბეიმობდით ნაბვის ხესთან და კურკანტელებიან ჩიჩილაკებსაც ვრთავდით.

რატომ?

როგორც ჩანს, გვინდოდა ყველაზე გრძელი და ცივი ღამეები როგორმე გაგვეხალისებინა... ამიტომ 31 დეკემბერს მთელ სამყაროსთან ერთად სათანადო სიხარულით ვეგვებოდით ახალი წლის შემობრძანებას და მერე, როცა ჩვენს შვით განებივრებულ ქვეყანაში ყველაზე გრძელი და ცივი იანვარი იწყებდა ბობოქარ თარეშს,

როცა:

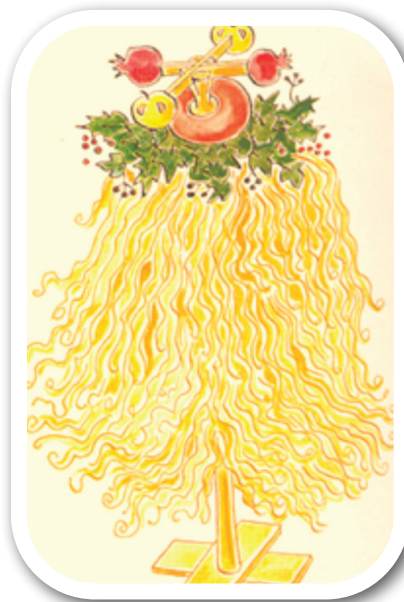
„ქარი თერებოდა
ლვინით ნაქებით
გრძნეულ

მარანთან...“ სწორედ მაშინ: „შემოდითა ჩიჩილაკებით ჩვენში კალანდა...“

ჩვენი მხიარული კლანდა, იგივე კლანდრა – სულხან-საბას ლეჟიკონის მიხედვით წლის თავს, ახალ წელიწადს ნიშნავს. „ქართულ ნაბვის სედ“ ცნობილი ჩიჩილაკი კი, წმინდა ბასილის სახელთან არის დაკავშირებული. კლანდა ძირითადად დასავლეთ საქართველოშია გავრცელებული. საკლანდო ნაბვის ხეს, ანუ ჩიჩილაკს გუერთულები თხილის ნედლი ტოტებისგან თლიდნენ. ჩიჩილაკი იყო რიტუალური საგანი, რომელსაც სასახლეო სპეციალურად ამზადებდნენ. მას კურკანტელას

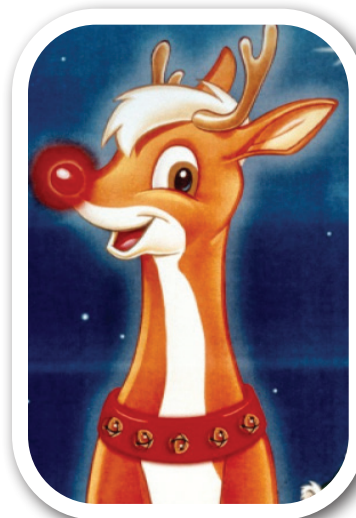
წითელი მარცვლებით, სშირად ჩირით, სუროს ფოთლებითა და ფოჩიანი კანფეტებით ამშვენებდნენ. გურიასა და იმერეთში ახალი წლის დღეებში ყველა ცდილობდა თავის ოჯახში ჩიჩილაკი დაედგა. საკლანდოდ მორთულ ჩიჩილაკს მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა ახალი წლის დამეს გამლილ სადღესასწაულო სონჩაზეც.

ნათლისცემის წინა დღეს კი ჩიჩილაკს ატყილებდნენ წვავდნენ, იმისთვის, რომ გასული წლის

უსიამოვნებები მისი ფერფლისთვის გაეტანებინათ.

ეს ტრადიცია დღემდე გრძელდება, ანუ დღესაც საქართველოს ყველა რეგიონში ევროპიდან შემოსული ლამაზად მორთული ნაძვის ხის გვერდით თავს იწონებს ჩიჩილაკიც, როგორც ხვანისა და ბარაქის სიმბოლო. ასე რომ, ის ნელ-ნელა კარგავს რიტუალური ნიუთის ფუნქციას.

სხვათა შორის, თურმე ჩიჩილაკთან მეგობრობაზე არც ირეში რუდოლფი და სანტა-კლავსი ამბობენ უარს. შენს საზღვარგარეთ მცხოვრებ თანამემამულეებს კლანდის ჩიჩილაკი სანტა-კლავსების სამფლობელოებშიც შეუტანიათ. დიას! და ამის შესახებ უშუალოდ ლაზლანდიდან შეგვაცუობინა ჩვენი სასაბჭო „არქეოლენდის“ ფინეთში მცხოვრებმა მეგობრმა – ლუკა გულბანმა.

მისტერია → საიდუმლოება.

რიტუალი → სიმბოლური მოქმედება.

ტყაშმაფა → მშვენიერი, ოქროსომიანი ტყის მეფე-ქალი, გარეულ ცხოველთა მბრძანებელი.

ოჩოკოჩი → ქართულ მითოლოგიაში ნადირთმფარველი ღვთაება, ტყეში ცხოვრობს.

ელფი → ზღაპრული ხალხი გერმანულ, სკანდინავიურ და კელტურ ფოლკლორში.

ჯეიმსი → სახვითი ხელოვნების (მხატვრობის) უნარი, რომელშიც ბუნების სურათი ასახულია.

ჭინკა → ქართულ მითოლოგიაში მანვე ჯუჯა, მიწის ავსული.

მარტინ ლუთერი → გერმანელი ბერი, მღვდელი, ჰროფესორი, თეოლოგი და ეკლესიის რეფორმატორი.

თეოლოგია, იგივე ღვთისმეტყველება → მოძღვრება ღმერთის არსისა და უოფის შესახებ.

რეფორმა → რისამე გარდაქმნა.

გიორდანდა → ჩაწნული ყვავილები, ფოთლები, ტოტები, რითიც დღესასწაულებზე რთავენ ოთახებს, შენობებს და სხვ.

ტრადიცია → ისტორიულად ჩამოყალიბებული და თანმიმდევრულად გადაცემული რიტუალები, წეს-ჩვეულებები.

სულხან-სანა → იფელიძისმება სულხან-სანა ორბელიანი - მე-17 საუკუნეში მოღვაწე ქართველი მწერალი, მეცნიერი, ჰოლიტიკოსი, რომელმაც შექმნა ქართული ენის ჰირველი განმარტებითი ლექსიკონი - „სიტყვის კონა“.

კურკანტელა → იმერული ხილი - ეკალიჭი, კუნელი.

ნელი → ახალი.

წმინდა ბასილი → ქრისტიანული ეკლესიის მოწამე.

ხონჩა → ხის ლანგარი.

ბარაქა → სიუხვე, სვავე.

და მაინც რატომ მაინცდამაინც ჩიჩილაკი
და რატომ მაინცდამაინც ნაძვის ხე?

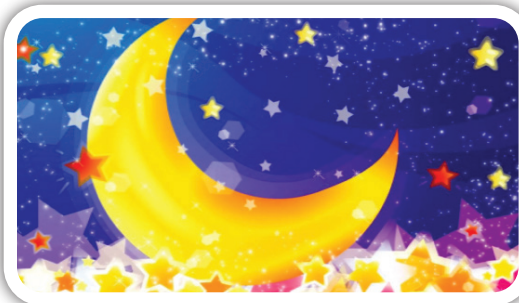

შენ ალბათ შეგინიშნავს, რომ ხეები, რომლებსაც ყოველ დღე ხედავთ თუ ფანჯრიდან, თუ ბანდებსა და ქუჩებში, მთაში თუ ბარში - სხვადასხვანაირია. ზოგი დიდი და გაბარჯილი, ზოგი პალიან დაფოთილი, ზოგი კი თხელი და მალაღი, იშვიათი ფოთლებით და ა.შ., მაგრამ ყველა მათგანს ერთი რამ აერთიანებს - ყოველი ხე მიწიდან ზეცისკენ ისწრაფის. ხეები წიწვოვანი თუ ხეები ფოთლოვანი - ზოგადად ხე სამყაროსთვის იმაზე გაცილებით დიდი და ზემოთნებრივი თვისებებით არის დაჯილდოებული, ვიდრე შენ წარმოგიდგენია.

პველი წარმოდგენებით ხე კოსმოსსაც კი აწესრიგებდა! ის თითქმის ყველა რიტუალის წამყვანი ფიგურა იყო. ამის გამო სხვადასხვა ქვეყნის ხალხები ნაირ-ნაირი ეპითეტით ამკობდნენ, მაგალითად: „ხე ცხოვრებისა“ თუ „ხე ცნობადისა“, „სამყაროს ხატება“ („imago mundi“ თუ „arbor vitae“) და სხვ.

გამოდის, რომ ხე სიცოცხლის, ნაყოფიერების, მარადიული ბრუნვის სიმბოლო და დედამიწის ხილული ღერძია!

შუმერებისთვის სიცოცხლის ხე ცისა და მიწის შემაკავშირებელი იყო. მათ სწამდათ, რომ, როდესაც წარღვნა ყველაფერს ანადგურებდა, მაშინ ჩნდებოდა დიდი ღერძი და ეს ღერძი იყო სიცოცხლის ხე – შუამავალი ცასა და მიწას შორის.

დიანხ, მსოფლიოს ხალხთა კულტურაში სიცოცხლის ხის ფენომენი თეოანური და სანტერესოა. ქვეყნიერებაზე არ არსებობს სახელმწიფო, ქალაქი, თუ საკულტო ცენტრი, რომელიც არ გამოისახავდა ხეს, როგორც სიმბოლოს შესწრაფვის, სიცოცხლისა და ნაყოფიერების, ხეს – როგორც ცისა და მიწის შემაკავშირებელ ღერძს.

„დიდი ხნის წინათ, ხელმწიფება არ იყო ქვეყნად და მეუფება კაცსა ზედა ღმერთებს ეპყრათ: მერე მეფობა ციდან ჩამოვიდა და მოკვდავ კაცს დაეკისრა მისი აღსრულება, ამ მეფემ ჰირველად ის მოიმოქმედა, რომ თავის ბაღში დანავის კუდი დარგო“ (აქადური ტექსტიდან).

შენ ახლა ფიქრობ, რომ რადგან ხე სიცოცხლისა და ნაყოფიერების გამოვლინება იყო, ამიტომაც აშენებდნენ პეელად შეფეები ამდენ მშვენიერ ბაღს? - შესაძლოა, მართალი ხარ!

1937 წელს არქეოლოგმა ბორის კუთუტინმა თრიალეთში აღმოაჩინა ქ.წ. II ათასწლეულის ვერცხლის თასი, რომელზეც გამოსახულია მელიის ნიღბებიანი ადამიანების უცნაური ჰროცესია. და, იცი რა არის თასის მთავარი ფიგურა ღვთაებასთან ერთად? რა და სიცოცხლის ხე! სწორედ მისკენ მიაქვთ შესაწირავი ნიღბოსნებს!

ასე, რომ რიტუალები უმეტეს შემთხვევაში ხესთან სრულდებოდა. მაგალითად, მთიან სამეგრელოში ტარდებოდა „ურთხაობა“. მეგრელები სარიტუალო ხედ ათასწლოვან ურთხელს ამოიჩევენ ხოლმე, შესაწირავით მიდიოდნენ მასთან, ლოცულობდნენ და ყოველგვარ სიკეთეს შესთხოვდნენ.

ფშაჰ-ხევსურეთში „მუხის ანგელოზს“ სცემდნენ თაყვანს.

ხეთა რწმენას დიდხანს იცავდნენ საქართველოში, განსაკუთრებულად ეთაყვანებოდნენ ტყეთა ჭაჭრონს (მიზითხუს), რომლის ჭაჭივსაცემად ზეიმობდნენ ჭირველი ყვავილების გამოჩენას. სამეგრელოში ასეთი იყო ტყაში მათა – ტყის დედოფალი, სვანეთში კი დალი. ტყის დედოფლებს გრძელი თმები ამშვენებდათ, ისინი ლამაზები და ხალისიანები იყვნენ.

საქართველოში და მის გარეთაც არქეოლოგებს მრავლად აქვთ აღმოჩენილი სახურავების სამშენებლო დეტალი, რომელსაც ანტეფიქსი ჰქვია. ეს ანტეფიქსები ჯვრისა და სიცოცხლის ხის სიმბოლიკას შეიცავს და ისინი ძირითადად დიდგვაროვანთა სახლების გადანსურვისთვის გამოიყენებოდა. ყველაზე

ადრეული მცხეთის ანტეფიქსია, რომელიც IV საუკუნით თარიღდება. თუ დაგვირგებით შეხედავ მის გაშლილშკლავებიან ფიგურას, თვალწინ წარმოგიდგება სიციოცხლის ხე, რომელსაც დაბოლოებებზე ნაყოფიერების ნიშანი აქვს ბროწეულის ან ვაშლის სახით, მის თავზე ჯვრის სიმბოლოა. ანუ, ზუსტად იმეორებს ჩიჩილას!

მსგავსი საინტერესო ანტეფიქსია აღმოჩენილი წებელდაშიც და ა.შ.

ესე იგი, რწმენა, ხე, ჩიჩილაკი
და არქეოლოგიური მეცნიერება
ერთმანეთთან მჭიდროდ ეოფილა
დაკავშირებული.

ახლა შენ უკვე იცი, რომ ჩიჩილაკი ქართული სიციოცხლის ხეა. მაგრამ რა კავშირი აქვს ჩვენს საკვლანდო ხეს ცასთან და კოსმოსთან?

როგორც უკვე გითხარი, ჩიჩილას ახალი წლის წინა დღეებში ამზადებდნენ თხილის ტოტებისგან, თავზე ვაზისგან დაწნულ ჯვრის ფორმის რგოლს ამაგრებდნენ და კიდევ გვირგვინით ამშვენებდნენ, რომელსაც რთავდნენ სუროს ფოთლებითა და ველური თხილის ამონაყარით, შემდეგ ჰკიდებენ ვაშლებსა და ბურთულებს, ე.წ. „ყვინჩილებს“, ბროწეულსა და სხვადასხვა ხილს. ის ახალი წლის ბედნიერებისა და სიბოის ცენტრის მიმნიშნებელი იყო.

ასე რომ, სამეცაროს ხის ქართული განსახიერება, ანუ ჩიჩილაკი არა მხოლოდ ნაყოფიერებისა და კეთილდღეობის გამოხატულებას, არამედ, ის თავისი „სხივებით“ მზესთან ასოცირდება.

კალანდის საღამოს გუბრიაში კლავდნენ სავალანდო ღორს – ნეზეს. ცხვებოდან ჭურები, ვენახსა და ყანებში მიჰქონდნენ ჩიჩილაკები, რომელთა სხივებიდან ახალ წელს მზის სითბო ამუჭებდა, ჯვარი კი ლოცავდა მომავალს.

ასე იყო თუწინ და ასეა ახლაც!

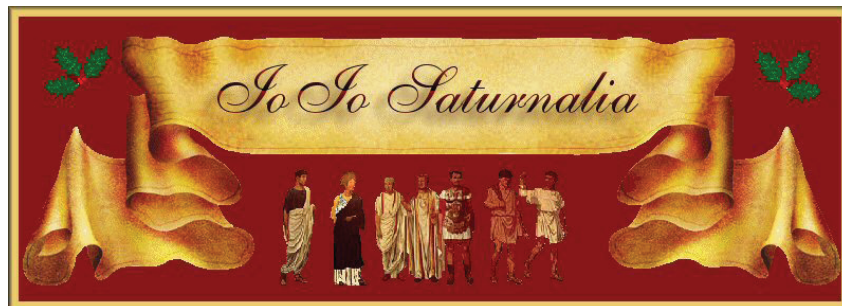
და სანამ **2021** წლის „საფეშქაშო“ ჩიჩილაკები „გუბრის საზღვრებს დიდ კალანდას შემოავლებენ“, სანამ ახალი წელი მთელ საქართველოს ამცნობს, რომ რადგან:

შემოდგა ფეხი, უნდა გეწყალოზდეს ღმერთი!

ჩვენ სატურნალიები და ევროპული ნაძვის ხეები თუნდა გაგიცნოთ.

საშობაო ხე სინათლის ზეგლავლას უკავშირდება ევროპაშიც. თურმე ნამდვილი, დიდი და საზეიმო საშობაო ნაძვის ხე რომათული

დღესასწაულის „სატურნალიების“ ღრის გაჩნდა. ამ ზეიმზე მარადმწვანე ხეს პველი წლის წასვლა და ახლის დაბადება თუნდა განესახიერებინა და რომაელებიც ტაძრებს ნაძვის ხეებით ამკობდნენ. ისინი ნაძვში მარადიული სიცოცხლის ნიშანს ხედავდნენ.

რა ზეიმი იყო საცყრნაღია?

ეს იყო სასაღვთო დღესასწაული, რომელიც ეწყობოდა ნათყფიერების დმერთის – სატურნის ჰატვისაღმად და იმართებოდა მინდვრის სამუშაოების დამთავრების შემდეგ. სატურნაღიას რომაელები ყოველწლიურად აღნიშნავდნენ დეკემბრის ბოლოს და მთელი კვირის განმავლობაში ქალაქში საკარნავალო განწყობილება სუფევდა. იმართებოდა ღხინი, ბატონები თავიანთ მონებს გულუხვად უმასპინძლობდნენ და ადამიანთა სინარტულს არ ჰქონდა საზღვარი! ამ დროს ყველა თანაბარი უფლებით სარგებლობდა, ქრებოდა შუღლი, მტრობა, დაჭირისჭირება, დროებით ჩერდებოდა სამსჯავროთა საქმიანობა, არ ისჯებოდნენ მსჯავრდებულები, საომარ მიზნებზე ზომ, ფიქრიც კი იკრბალებოდა!

სატურნაღიების დღეებში ნაცნობები ერთმანეთს საჩუქრებს ჩუქნიდნენ:

მეტესად თავსანტურავებს, კოვებს, თასებს, კანდლებსა და თიხის თოჯინებს. ამას ემატებოდა სასუმარო წერილები და თავშესაქცევი ლექსები. იმპერატორები საზეიმო თამაშებს აწყობდნენ და შესვენების დროს მათი ბრძანებით დამსწრე საზოგადოებას საჩუქრები ურიგდებოდა.

ერთი სიტყვით, სატურნალია სიუვარტელის დღესასწაული იყო – მხიარული და გულუხვი, ამიტომაც აჩუქა სამყაროს ისეთი მშვენიერი და სათნო სილამაზე, როგორიც ჩვენს სახლებში სანახალოდ მორთულ-მოკაზმული ნაძვის ხეებია!

გაბარჯული → მსხვილი, გაშლილი.

სწრაფა → ძლიერი სურვილის განხორციელების მცდელობა.

ზედღსულა → ზემოთ ასვლა, ფიზიკური თუ სულიერი სიმაღლეების დათუფლება.

ზეტუნებრივი → ამოუხსნელი, შეუცნობელი.

ეჯითეტი → ჭოეტური განმარტება.

მარადიული → მუდმივი.

სიმბოლო → რისაზე ჭირობითი ნიშანი.

სიმბოლიკა → სიმბოლოთა ერთობლიობა.

ხილული → ის, რაც ჩანს.

შუმერები → სამხრეთ მესოპოტამიის (იმავე შუამდინარეთის) უძველესი მოსახლეობა, მათ შექმნეს კაცობრიობის ისტორიაში ერთ-ერთი უძველესი ცივილიზაცია.

ხელმოწიფება არ იყო ქვეყნად → მეფეები დედამიწაზე არ იყვნენ.

მეფეებს კაცსა ზედა ღმერთებს ეძურათ → ღმერთები მეფობდნენ.

მეფობა ციდან ჩამოვიდა → მეფობა დამკვიდრდა დედამიწაზე.

მოკვდავი → ჩვეულებრივი ადამიანი.

აღსრულება → შესრულება.

დანაკის კული → ჰაღმის ცოტი, ფინიკი.

აქადტური → ერთ-ერთი ენა.

ჭროცესია → მსვლელობა.

შესაწირავი → ის რაც ადამიანებს მიანჭვთ ამა თუ იმ კერძისთვის, მაგ.: ხილი, ჭურჭელი და სხვ.

თათუვანისცემა → უთარესი ჰატივისცემის გამოხატვა.

ანტეფიქსი → ჯვრის გამოსახულებით დასრულებული კრამიტი.

ნაყოფიერება → გამრავლება.

ამონაყარი → ნორჩი ელორტები.

ასოციატია → კავშირი წარმოდგენათა შორის ანუ, როცა ვუყუტრებთ რაღაცას და გვაგონდება რაღაც.

საფეშქაშო → სასაჩუქრე.

მარადიული → მუდმივი.

კარნავალი → სხსაღხო დღესასწაული, ცეკვა-თანამშობა და მასკარადით.

შუღლი → მტრობა.

სამსჯავრო → სსამართლო.

მსჯავრდებული → ბრალდებული.

თავსაბურავი → თავზე დასასური.

კანდელი → ღამაში ღამჯარი,
ბირითადად ხატის წინ
კიდებენ.

თავშესაქცევი → გასართობი.

ზნეობა → აღამიანის სულიერი
თვისებები.

ბოჩრის კუთუტინი

ეროვნებით რუსი არქეოლოგი, რომელსაც დიდი წვლილი მიუძღვის სანქართველოს არქეოლოგიის განვითარების საქმეში. ის იყო სანქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, მუშაობდა სანქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში. იკვლევდა სანქართველოს არქეოლოგიურ ძეგლებს. კუთუტინმა აღმოაჩინა და შეისწავლა თრიალეთის კულტურა.

აშ ასე, შენ უკვე იცი, რითი ჰგავს ჩიჩილაკი ნაბეის ხეს, რა განასხვავებს და რა ანახლოებს ერთმანეთთან კალანდასა და ახალ წელს და იმასაც ხედე, რომ მათი ყველა სიმბოლო მაღალი ზნეობისა და სულიერი სიმდიდრის დაუფლებისკენ მოგიწოდებს, რაც შენთვის ადვილია, რადგან სხივოსანი ჩიჩილაკები ყოველ კალანდას განსვენებს, რომ მზის შვილი ხარ.

დიანს, თუკრმე ძალიან ბევრი წლის წინ, მზის ჩიჩილაკის გამოთლისას შენხელა გოგონებსა და ბიჭუნებს უთქვამთ:

„მზე დედაა ჩემი,
მთვარე მამაჩემი,
მოციმციმე ვარსკვლავები
ღები და ძმებია ჩემი.“

ასე, რომ ყველაფერი გამოვივა, თბრალოდ ბევრი თუნდა ისწავლო და სშირად იმოგზაურო
„არქეოლოგდთან“ ერთად!

ახლა კი ლიზი, ნიკოლოზი და ლუკა
დაგისამენ შეკითხვებს, ჩაერთე ინტერაქტიულ
თამაშში, გაეცი მათ ჰასუსხი და გამოგზავნე
ელ. მისამართზე archaeologicalunit@heritagesites.ge ან მოდი და მოიტანე
შენი ჰასუსხები, მის.: თაბუკაშვილის 5,
საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის
დაცვის ეროვნული სააგენტო, არქეოლოგიის
სამსახური.

შეკითხვები

რას არის მისტერია?

რას ნიშნავს რიტუალი?

ვინ არის ტყაშმაფა?

ოჩოკოჩი?

ელფი?

ჭინკა?

რას ეწოდება ჰეიზაუი?

ვინ იყო მარტინ ლუთერი?

რას არის თეოლოგია?

რეფორმა ანუ?

რას არის გირლანდა?

რას ნიშნავს ტრადიცია?

ვინ იყო სტელსან-საბა?

რას არის კურკანტელა?

ნედლი ანუ?

ვინ იყო წმინდა ბასილი?

რას არის ხონჩა?

რას ნიშნავს ბარაქა?

გაბარჯღღუღი ანუ?

რა არის სწრაფვა?

ზეაღსვლა ანუ?

რა არის ზებუნებრივი?

რას ნიშნავს ეჭითეტი?

რას ეწოდება მარადიული?

რა არის სიმბოლო?

სიმბოლოვან?

ხილული ანუ?

ვინ არიან შუმერები ?

ხელმოწერება არ იყო ქვეყნად, ესე იგი?

რა არის აღსრულება?

დანაკის კული ანუ?

რა არსებობს აჭადტური?

რას ნიშნავს ჰროცესია?

შესაწირავი?

თაყვანისცემა?

ანტეფიქსი?

ნათოფიერება?

რას არის ამონატარი?

ასოციაცია ანუ?

რას ნიშნავს საფეშქაშო?

რას არის მარადიული?

რას ეწოდება კარნავალი?

შუღლი ანუ?

რას ნიშნავს
სამსჯავრო?

ვინ არის
მსჯავრდებული?

რას არის თავსაბურავი?

კანდელი ანუ?

რას ნიშნავს
თავშესაქცევი?

რას ეწოდება
ზნეობა?

ვინ იყო ბოჩის კუფტინი?

შენი საახალწლო „არქეოლოგიის“ ვამოყენებუდი ღოცერაცყრა:

აბაკელია ნინო - უძველესი კოსმოლოგიური კონსპექტები და არქაული რელიგიური სიმბოლოები
ქართველთა კულტურულ მემკვირვებაში.

აბაკელია ნინო - სიმბოლო და რიტუალი ქართულ კულტურაში.

აბაკელია ნინო - სიცოცხლის ციკლთან დაკავშირებული საკრალური ხის სიმბოლიკა სემიოტიკა.

აბზიანიძე ზაზა, ელაშვილი ქეთევან - სიმბოლოთა ილუსტრირებული ენციკლოპედია.

ბარდაველიძე ვერა - დვთაება ბარბარ-ბაბარ.

Бардавелидзе Вера- Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен.

კიკნაძე ზურაბ - ქართული მითოლოგია ჯვარი და საყმო.

სურგულაძე ირაკლი - ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლიკა.

ჩიტაია გიორგი - სიცოცხლის ხის მოტივი ლაზურ ორნამენტში.

ჯავახიშვილი ივანე - თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ.1. თბილისი

Eliade M. 1978 Myths, Rites Symbols.

Eliade 1958. Patterns in comparative religion. New York.1958

Porpolo Simo.1993. Jurnal of Near Eastern Studies. Volume 52. The University of Chicago press.

The Assyrian tree of life Tracing the origins of Jewish Monotheism and Greek Philosophy (161-169).

ამონარიდები ქართული ხალხური, ანა კალანდაძისა და ხათუნა ჭეიშვილის
ლექსებიდან.

NEW YEAR'S ARCHÆOLAND

or before Father Christmases
and Santa Clauses came around

New year!

New dreams!

New excitement!

How many new hopes are born in the new year!

How many secret wishes made at colorfully shining Christmas trees do Father Christmases and Santa Clauses have to remember?!..

However!

They are looking forward to your wishes in order to make them come true!

Why?

Because you have learnt so much with 'Archaeoland', given correct answers to interactive questions that you have deserved Father Christmases' and Santa Clauses' special attention. You have got across the Stone Age, the Eneolithic, the Bronze Age, you are aware of how mankind was changed by the discovery of iron and how our native country went through all these epochs; you have

got fascinated by the world of the Classical antiquity and made friends with medieval knights too... Because it is the third new year you have met together with 'Archaeoland'! This is why well-deserved holidays, colorful festivals and lovely gifts await you! 'Archaeoland' also prepared a surprise for you: it is inviting you to the Christmas tree!

We know that in the new year you are particularly interested in what ancient mystery is held in the wishes made at a Christmas tree! When did the first Christmas tree emerge? Which tree is the predecessor of a Christmas tree (fir tree)? How did kalanda chichilaki (hazel sticks with whittled pegs) come around? When and how did the New Year become a festive occasion? Shall we look for the beginning of present celebrations in ancient rituals?

Thus, the main characters of our Neew year's 'Archaeoland' are eight-year-old Lizzi Cholokashvili and seven-year-old Irakli Giorgadze. Follow them and act as guides for our seven-year-old compatriot Luka Gulbani, who has been the companion of 'Archaeoland' for a long time and is learning about the past of our sunny country in the mists of Finland.

So, archaeologist Nino Kupradze is leading them to the presents twinkling at the bottom of the Christmas tree, but, meanwhile... we stop at the source of the Tree of Life!

You stop here, too, learn, perceive, and, most importantly, go along the road from rituals to celebrations that God has granted Georgia!

AND, HERE IS THE 31ST OF DECEMBER!

The whole world and the families of each of us are busy in joyful bustle; we are preparing special dishes; some homes are filled with exhilarating smell of gozinaki and satsivi, in others one can feel cheerful aroma of cinnamon and ginger, in some places the steam of roast turkey and quince twirl to the ceiling... All this is absorbed by the earth with greedy joy and the world expects advent of the New Year when the clock strikes twelve.

Wintertime windows are brightened with the glitter of our Christmas trees. Frost competes with colorful toys of Christmas trees. I wonder who will frame the fluffy fir trees more beautifully and elegantly – a tkashmapa or ochikochi, elf or fairy, dwarf and

hobgoblin or you, trying to add more attractive garlands to your Christmas tree, forget all the past offences in its coziness and prepare to welcome the bright future on the New Year's Eve?!

Before you finish decorating your Christmas tree, we will tell you about:

When and why was the Christmas tree first decorated?

According to a beautiful legend, when Jesus Christ was born, all the trees offered gifts to Him: a cherry tree – cherries, an apple tree – apples, and so on. Only the fir tree stood silently, crying. It did not dare to approach the baby as it was concerned not to scratch the newly born God. They say Jesus was not offended that the fir tree had not offered a gift, on the contrary, He appreciated its consideration and adorned the embarrassed tree with sweets and toys.

This is why we decorate fir trees to celebrate Christmas!

However, another tradition holds that once, on the days prior to Christmas, pensive Martin Luther was walking through a snow-covered fir-grove. The moonlight fell on the snow and was shining like a rippling sea in the sunset... Martin Luther was so overwhelmed by the beauty of the landscape that he decided to somehow bring it into his home. For this reason, on Christmas night he put a bouquet woven with beach branches on the table and decorated it with candles. Soon

there appeared such 'bouquets' on the tables of every family in Germany. Then people added ribbons and fruit. Later, the beech was replaced with fir... Then cotton and figures made of cardboard took the place of the ribbons and the fruits. Afterwards, luminary garlands were created, and then fluffy and elegant fir trees were adorned with glass and porcelain toys.

**In short,
the 18th-19th
centuries are
considered to
be the period
of spreading
the tradition
of a fir tree in
Europe.**

WHAT ABOUT GEORGIA?

We, Georgians, have two New Years and two Christmas trees! We like working hard, and we love feasting, too. It means that we celebrate the New Year and the ancestral kalanda! There appeared a fir tree on earth and, indeed, we accepted it with delight, but we never forget our kalanda and chichilaki. Yes, we have celebrated the New Year with Christmas trees and decorated chichilakis with hawthorn berries.

W H Y ?

Apparently, we wanted to somehow exhilarate the longest and coldest nights... Therefore, on 31 December we have been meeting the advent of the New Year together with the whole world with proper joy and then stormy January starts raging.

According to Sulkhan-Saba's dictionary, our joyful kalanda, or kalandra – means the beginning of the year, 'New Year'. The chichilaki, known as a "Georgian Christmas tree", is connected to the name of St. Basil. Kalanda is mainly spread in western Georgia. The kalanda Christmas tree, or chichilaki, was made from raw branches of hazel by the Gurians. Chichilaki was a ritual object which was made specially for the New Year. It used to be decorated with red hawthorn berries, often with dry fruit, ivy leaves and sweets in tasseled wrappings. In Guria and Imereti everybody tried to put up a chichilaki in their families for New Years' days. The chichilaki adorned for

kalanda occupied an important place on the festive platter laid on the New Year's Eve. On the day before Baptism chichilaki had to be burnt in order to send unpleasant things off together with its ashes.

This tradition is still practiced, which means that in every region of Georgia chichilakis flaunt themselves as a symbol of abundance next to beautifully adorned Christmas trees introduced from Europe. Thus, it gradually loses the function of a ritual object.

By the way, Deer Rudolf and Santa Clause are also happy to be friends with chichilaki. Your compatriots living abroad had introduced kalanda chichilaki to the realms of Santa Clauses. Yes! And we were informed about it from Lapland by the companion of our New Year's 'Archaeoland', little Luka Gulbani, who lives in Finland.

Mystery →

secret.

Ritual →

symbolic action.

Tkashmapa →

beautiful forest deity with golden hair, ruler of the beasts.

Ochokochi →

guardian deity of beasts in Georgian mythology who lives in the forest.

Elfs →

supernatural creatures of tales in Germanic, Scandinavian and Celtic folklore.

Landscape →

genre of fine arts (painting) depicting nature.

Hobgoblin →

harmful dwarf in Georgian mythology, evil-doer.

Martin Luther → German monk, priest, professor, theologian and church reformer.

Theology → the study of the nature of God and religious belief.

Reform → alteration of something.

Garland → woven flowers, leaves, branches which rooms, buildings, etc. are decorated with during festivals.

Tradition → rituals and customs that have been formed historically and are passed down from generation to generation.

Sulkhan-Saba → Sulkhan-Saba Orbeliani, Georgian author, scientist, politician of the 17th century who created the explanatory dictionary of Georgian language – ‘The Georgian Dictionary’ (“bucket of words”).

Hawthorn berry → fruit growing in Imereti..

Raw → fresh.

Saint Basil → martyr in Christian church.

Platter → large flat dish or plate for serving food.

And yet, why specifically chichilaki and fir tree?

You must have noticed that the trees you see from your window, in the gardens and streets, in the mountains or on plains are diverse. Some are huge with stretched out branches, others are leafed; sometimes they are tall and slim with sparse leaves, etc. However, there is one thing they have in common – each tree aspires to the sky. All the trees, let them be coniferous or deciduous, are gifted with far bigger and more supernatural qualities than you can imagine.

According to ancient beliefs, the tree regulated outer space as well! It had the leading part in nearly all the rituals. Due to this peoples of different countries adorned them with various epithets, for example, 'the Tree of Life', 'The Tree of Knowledge', 'The Image of the World' ('Imago Mundi' or 'Arbor Vitae'), etc.

It turns out that the tree is a symbol of life, fertility, eternal rotation and the visible axis of the Earth!

For Sumerians, the Tree of Life was something that connects the sky and the earth. They believed that when flood destroyed everything, only then there would appear the great axis and it was the Tree of Life – the mediator between the sky and the earth.

Yes, in the culture of peoples of the world the phenomenon of the Tree of Life is weird and interesting. Actually, every country, city or a religious center in the world has depicted the tree as a symbol of aspiration, life and fertility, the tree – the axis linking the sky and the earth.

“A long time ago there was no sovereignty in the world and humans were reigned by gods: then the divine power descended from the sky and a mortal was put in charge of performing it. The first thing this king did was to plant a date palm in his garden” (from Aqadian texts).

Now you think that in ancient times kings built so many beautiful gardens because the tree was an expression of life and fertility! Probably you are correct!

In 1937 archaeologist Boris Kuftin discovered a silver bowl dated to the second millennium BC in Trialeti. It depicts a strange procession of men in fox masks. And do you know what, alongside the deity, the main figure of the bowl is? It is the Tree of Life! It is the tree that the masked are carrying the offering to!

Thus, rituals were largely performed near trees. For example, in the mountainous Megrelia they held ‘urtkhaoba’. The people of Megrelia would select a thousand-year-old yew tree, go to it with offering, pray and implore it to grant them all the best. In Pshav-Khevsureti they would worship the “oak tree angel”.

The practice of believing in the power of the tree has long history in Georgia. Adoration was expressed towards the patron of the woods (Mizitkhu) and they celebrated appearance of the first flowers in honor of this deity. In Megrelia it was Tkashi mapa – the queen of the woods, in Svaneti – Dali. The queens of the woods had long hair; they were beautiful and cheerful.

Both in Georgia and abroad archaeologists have discovered plenty of construction details of roofs referred to as antefix. They contain symbols of the cross and the tree of life and they were mainly used to cover the houses of the rich. The earliest of them is the one from Mtskheta which dates to the fourth century. If you look closer at its figure with stretched arms, you will visualize the Tree of Life, which has features of fertility in the shape of a pomegranate or apple on the extremities and a symbol of cross on the top, i.e. it is an exact repetition of chichilaki!

A similar interesting antefix has been revealed in Tsebelda, etc.

Thus, belief, the tree, chichilaki and the science of archaeology are closely connected with one another.

You already know that chichilaki is the Georgian tree of life. But what is the link between our New Year's tree with the sky and the cosmos?

As I have already told you, chichilaki was made just before the New Year's Eve from hazel branches. It was mounted with a cross woven of vine and was adorned with a crown decorated with ivy leaves and wild hazel shoots. Then apples and pellets, so called "cockerels", pomegranates and other fruits were hung on it. It was the indication of new year's happiness and the center of warmth.

Thus, not only is the Georgian depiction of the center of the universe – chichilaki – the symbol of fertility and welfare, but with its 'rays' it is associated with the sun as well.

On Kalanda's eve in Guria they would kill a sow, bake bread, carry chichilaki to vineyards and maze fields which would radiate warmth of the sun from its rays, while its cross would bless the future.

This is how it was before and is now!

And before the chichilakis of the year 2021 circle the borders of Guria, we are going to find out about Saturnalia and European Christmas trees.

In Europe, too, a Christmas tree is associated with the ascent of the light. It turned out that a real, big and festive Christmas tree emerged during a Roman festival of 'Saturnalia'. In this celebration an evergreen tree was to express the departure of the old year and the birth of the new one and, consequently, the Romans adorned their temples with fir trees. They regarded fir trees as the sign of eternal life.

What kind of celebration was Saturnalia?

It was a public celebration which was arranged in honor of Saturn, god of fertility, and took place after the field works had been finished. Saturnalia was celebrated by the Romans at the end of December and the carnival mood reigned in the city during a period of one week. Feasts were held, slaves were generously entertained with hospitality by their masters and there was limitless joy everywhere! At this time everyone enjoyed equal rights, there was no room for feud, hostility and confrontation. Courts temporarily stopped legal actions. No convicts were punished, and it was forbidden to even think about wars!

During Saturnalia, people would give each other gifts like headdresses, spoons, bowls, candles and ceramic dolls. They would also send funny short letters and limericks to each other. Emperors would arrange festive games and during breaks attenders were handed out gifts on their order.

To make a long story short, Saturnalia was a festival of love – joyful and generous, which is why it presented such a beautiful and elegant thing to the world as Christmas trees ornately decorated for the New Year in our houses!

Aspire → attempt of fulfilling a strong desire.

Ascent → going up, achieving physical and spiritual heights.

Supernatural → inexplicable, unknowable.

Epithet → poetic explanation.

Eternal → everlasting.

Symbol → conventional sign.

Symbolics → set of symbols.

Visible → something that can be seen.

Sumerians → ancient people of southern Mesopotamia who created one of the ancient civilizations in the history of mankind.

The divine power descended from the sky → kingship established on the earth.

Mortal → not immortal, an ordinary human.

Aqadian → a language.

Procession → marching.

Offering → something, such as fruit, vessels, etc. offered to an idol.

Worship → expression of great respect.

Antefix → a tile terminating with an image of cross.

Fertility → reproduction.

Shoot → young branch.

Association → link between conceptions, i.e. when we see something that brings back memories.

Carnival → public celebration with dancing, games and masquerade.

Feud → hostility.

Convict → person found guilty.

Headdress → head cover.

Candle → icon lamp.

Ethic → morality.

Boris Kuftin

Russian-born archaeologist who made great contribution to the development of Georgian archaeology. He was an academician of the Academy of Sciences of Georgia. He worked at the Georgian State Museum. He researched archaeological sites in Georgia. Kuftin discovered and studied Trialeti Culture.

Thus, you already know what a chichilaki has in common with a Christmas tree; what differences and similarities there are between Kalanda and the New Year and you can also understand that all of their symbols appeal for your mastering high morality and spiritual wealth, which you find easy, because radiant chichilakis remind you every New Year that you are a child of the sun.

Yes, many, many years ago, while whittling a chichilaki, your peers had said:

**"The Sun is my mother,
The Moon is my father,
Blinking stars are
My sisters and brothers."**

Thus, everything will work out for you, you just have to study hard and often travel with 'Archaeoland'!

And now Lizzie, Irakli and Luka will put questions; answer the questions and send them at: [archaeologicalunit@](mailto:archaeologicalunit@heritagesites.ge)

[heritagesites.ge](mailto:archaeologicalunit@heritagesites.ge) or come and bring your answers at: 5, Tabukashvili Street, the Archaeology Unit, National Agency for Cultural Heritage Preservation of Georgia.

QUESTIONS

What is mystery?

What is ritual?

Who is Tkashmapa?

Ochokochi?

Elf?

Hobgoblin?

What is landscape?

Who was Martin Luther?

What is theology?

Reform or?

What is a garland?

What is tradition?

Who was Sulkhan-Saba?

What is hawthorn berry?

Raw, or?

Who was Saint Basil?

What is platter?

What is abundance?

What is aspiration?

Ascent or?

What is supernatural?

What is epithet?

What is eternal?

What is symbol?

Visible or?

Who are Sumerians?

There was no reign or earth, or?

What is to perform?

What is Aqadian?

What is
procession?

Offering?

Worship?

Antefix?

Fertility?

What is a shoot?

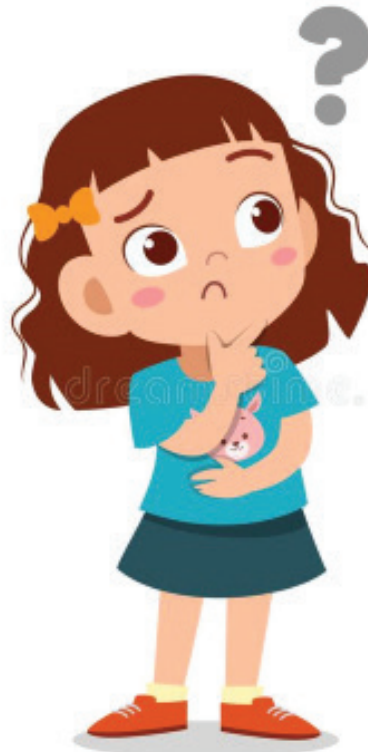
Association, or?

What is eternal?

What is carnival?

Hostility, or?

What is a court?

Who is convicted?

What is a headdress?

Candle. Or?

What is morality?

Who was Boris Kuftin?

REFERENCES USED FOR YOUR NEW YEAR'S 'ARCHÆOLAND':

Abakelia Nino, Ancient Cosmological

Conceptions and Ancient Religious Symbols in the Georgians' Cultural Memory.

Abakelia Nino, Symbol and Ritual in Georgian Culture.

Abakelia Nino, Symbolic Semiotic of the Sacral Tree Connected to Life Cycle.

Abzianidze Zaza, Elashvili Ketevan, Illustrated Encyclopedia of Symbols.

Bardavelidze Vera, Deity Barbar-Babar.

Kiknadze Zurab, Georgian Mythology, Cross and Congregation.

Surguladze Irakli. Symbolic of Georgian Folk Ornaments.

Chitaia Giorgi. Motif of the Tree of Life in Lazi Ornament.

Eliade M. 1978 Myths, Rites Symbols.

Eliade 1958. Patterns in comparative religion. New York.1958

Porpola Simo.1993. Jurnal of Near Eastern Studies.Volume 52. The University of Chicago press.

The Assyrian tree of life Tracing the origins of Jewish Monotheism and Greek Philosophy (161-169).

Бардавелидзе Вера- Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен.

Extracts from Georgian folk poems, poems by Ana Kalandadze and Khatuna Cheishvili.

